

„SPOČÍTANÉ“ DĚTSTVÍ SOUROZENCŮ ČELAKOVSKÝCH*

Magdaléna Pokorná

Osudy osiřelých dětí v polovině 19. století symbolizuje dodnes především Zdeňka Havlíčková. Ale takových dětí, které ztratily v útlém věku jednoho nebo oba rodiče, bylo nepočítaně. Statistiky jsou zpracovávány až pro pozdější období.¹ Děti Čelakovských se nikdy nestaly takovým symbolem jako dcera Karla Havlíčka,² i když i jejich trauma bylo těžké a několikanásobné. Děti z prvního manželství – Ladislav (1834), Ludmila (1836), Ludvika (1838) a Marie (1843) – přišli o matku na jaře 1844. Smutek z ovdovění F. L. Čelakovského sdíleli tehdy i v Praze. Lékař Václav Staněk do Vratislavi kondoloval a rozepsal se v dopise z 10. května i o ochotě své švagrové Antonie rodině v těžké situaci pomoci: „Má manželka (tj. Karolína Staňková, pozn. aut.), Toninka, ta dobrota, hned jak zpráva došla, litovala, že zde nejste, že by si vzala hned děvčátka k sobě, neboť jich již více v ústavu svém pohromadě má.“³ Sama Antonie, básnickým pseudonymem Bohuslava Rajská, vzdala brzy čest památce Marie Čelakovské básní otisknou v Květech: „... Jenom pro vlast naši měla žítí / Cizí vítr zlomil květinu / Dítčám vyrval z loktů matinku / Mající jim svatým strážcem býti!“⁴ Za tuto báseň věnovanou památce své ženy jí prostřednictvím Václava Staňka F. L. Čelakovský z Vratislavi děkoval hned 4. června 1844: „Přál bych si ještě tu samu báseň její vlastní rukou a s podpisem jména jejího na zvláštním listu míti napsanou, bych ji do své sbírky autografické vtělití mohl.“⁵ Poté, co Antonie Čelakovská v létě téhož roku svolila ke sňatku s F. L. Čelakovským a v dubnu 1845 odjela s manželem do Vratislavi, si její choť hned v dopise Staňkovům ze dne 7. dubna 1845 liboval, jak se jeho Antonie vpravila do vratislavské domácnosti: „Líbezná hospodyňka má již dnes v domácnosti své se pohybuje, pořádá dle své vůle a bedlivého smyslu svého a zdá se, že se jí v novém obydlí našem dobře líbí.“⁶ Ocenění jejich intelektuálních schopností tu už chybělo. A přitom pro Antonii, vzdělanou a ambiciózní dívku, bylo přestěhování z Prahy, kde teprve před nedávnem otevřela svůj dívčí vzdělávací ústav, do Vratislavi velmi zásadním životním krokem. Dostala se do cizího prostředí, kde jí mohl být útočištěm kromě rodiny snad jen Jan Evangelista Purkyně, který tu stejně jako její manžel působil na univerzitě. Měla na starosti domácnost se třemi dorůstajícími dětmi a sotva roční holčičkou, děti, z nichž se žádnému nevyhýbaly nemoci, a k tomu velmi brzy byla sama v očekávání své první ratolesti.

Radost z narození prvorozeného syna Jaromíra svěřovala mladá maminka Antonie své přítelkyni Boženě Němcové: „Byla to celá nemocnice. Sotva byli všichni zouplna uzdravení/, položila jsem já se, ale nemocí přirozenou. Poslal nám totiž Bůh Všemohoucí malíčkého Jaromírka, který nám mnoho radosti dělá, a zvláště mně, ale take celý čas můj tím způsobem zajmul, že nyní téměř úplně prázdné hodinky nemám. A ačkoliv jemu již čtvrt roku jest, předce celou pozornost mou zapotřebí má. Je to zdravý a silný hoch.“⁷ I otec

František Ladislav Čelakovský se pyšně chlubil svým přátelům, Staňkovým, do Prahy dne 21. března 1846 narozením „deťátka a k tomu ještě synáčka“.⁸

I když se již v té době korespondenční vztahy mezi Boženou Němcovou a Antonií Čelakovskou rozvolnily a doba mezi jednotlivými dopisy se prodlužovala, radost z narození syna Božena Němcová se svou přítelkyní sdílela, když jí v listopadu téhož roku psala: „... raději o něčem jiném, aby se Vaše černé oči radostí zaleskly a ústa se usmála, a to dokáže asi jediné slovo ‚Jaromír‘, není-liž pravda? Co dělá ten klučina? Je zdrav, hodně rozpustilý a zlobí matičku hodně? Vždy jste byla matkou, ale nyní jste pravou matkou a řekněte, zdali je větších rozkoší nad rozkoše materské, chová-li srdce lidské čistší lásky nad tu, kterou matka své dítě objímá?“⁹

Díky významu obou žen v české kultuře máme vzácnou příležitost sdílet přes staletí takto zprostředkovanou radost z narození Jaromíra Čelakovského. K starším dětem tedy přibyl Jaromír a v roce 1848 ještě Bohuslav. Toho brzy po narození stihla stejně jako jeho staršího bratříčka těžká nemoc, ale hůř ji zvládal: „... zle však bylo 10 neděl starému Bohuslavku; všelikteré jiné nemoce se připojily ke silnému a beztoho velmi traplivému kašli, přes tři měsíce byl nemocen. Třikrát jsem jej za mrtvého měla, jednou sám lékař pochyboval, že se opět vzkřísí, avšak Všemohoucí nám jej předce zachoval. Snad jednou život svůj Vlasti zasvětit mu dovoleno.“¹⁰ Snad odtud se datovaly přetrvávající zdravotní problémy malého chlapce. Antonie Čelakovská byla v listopadu 1848, když psala tyto řádky, nešťastná, těžce jí postupně stonaly děti a zároveň prožívala vzdálená od Prahy revoluční události roku 1848 a jejich důsledky, které postihly i rodinu její sestry Johany Fričové.

O několik měsíců později pak i radost z toho, že se F. L. Čelakovskému podařilo získat místo na univerzitě v Praze, kalily závažné zdravotní komplikace v rodině a dokonce beznaděj v souvislosti s dalším zdravotním strádáním nejmladšího syna Bohuslava.¹¹ Po návratu rodiny do Prahy v roce 1849 se manželům Čelakovským narodila ještě holčička Anna, která po porodu zemřela, její matka se pak rozřehkala se světem v květnu 1852.

Děti Čelakovských tak prožívaly těžké trauma, násobené i smrtí otce o několik měsíců později, v srpnu 1852. Starší děti se musely s těžkou a hned dvojnásobnou ranou vyrovnávat již podruhé. V pozůstalosti Jaromíra Čelakovského v Archivu Národního muzea jsou dochovány jeho dětské verše, jimiž se snažil vypsát ze smutku ze smrti matky. Ty publikoval v souvislosti s jubileem dvoustého výročí narození Františka Ladislava Čelakovského Milan Hlavačka.¹² V pozůstalosti rodiny Václava Staňka jsou zachyceny jen střípky z dalšího života Jaromíra Čelakovského, jedním z nich je jeho dopis bratranci Břetislavu Šetlíkovi, když mu 7. června 1889 kondoloval k úmrtí matky: „Současně, jak jsi snad zprávu obdržel, zemřela zde tetička Fričová, a tak kolem a kolem starý ten svět mizí a nový povstává, o jehožto povaze a směru nikdo neví si rady.“ Jubilejní článek Karla Kadlece z roku 1906¹³ i pozdější nekrology¹⁴ jen stručně připomínají, kde Jaromír po smrti rodičů žil, resp. (Kadlec), kde žily i ostatní děti. Jaromír Čelakovský se ani ve svých pamětech o této etapě života nezmiňoval, nerozepsal se ani o tom, za jakých okolností přišel o jedno oko, ačkoli starost o zrak, takto tragicky postižený, mu byla celoživotním traumatem. Editoři těchto jeho Zápisků ovšem důležité aspekty z dětství Jaromíra a jeho sourozenců rekonstruovali.¹⁵

Ve své závěti ze dne 3. srpna 1852 ustanovil F. L. Čelakovský poručníkem svých dětí svého švagra dr. Josefa Friče, popř. Karla Veselého, c. k. assessora při malostranském oddělení okresního soudu. Josef Frič byl poručníkem dětí po celou dobu až do jejich zletí-

losti. Ještě v roce 1871 figuroval v této roli při žádosti Bohuslava o zplnoletnění. Naposledy se ve spise objevil v roce 1873, kdy se jednalo o vydání zbylého majetku tehdy již zletilým dětem.¹⁶ „Všední“ dny všech dětí Čelakovských se po smrti rodičů ovšem již nikdy neodehrávaly pod jednou střechou. Děti, bylo jich celkem šest, byly rozděleny, i když ve vzájemném kontaktu zůstávaly. Nejstaršího, již osmnáctiletého Ladislava se zájmem o botaniku, přijal do své domácnosti Jan Evangelista Purkyně, ještě z Vratislavi dávný rodinný přítel Čelakovských.¹⁷ Mladších pět dětí bylo asi jen na krátký čas u Staňkových, rodiny lékaře Václava Staňka, který měl za manželku druhou sestru Antonie Karolínu. Pravděpodobně velmi brzy po pohřbu F. L. Čelakovského se ovšem Jaromíra ujala rodina Fričova, a „Jirka“, jak byl domácky zván, si tu získal pevné a respektované místo. Advokát Josef Frič měl za manželku další sestru Antonie Johanu Terezii, která byla ovšem v době smrti manželů Čelakovských již mrtvá (zemřela 26. února 1849) a domácnost, požehnanou devíti dětmi, vedla po sňatku (25. října 1854) s Josefem Fričem jeho druhá manželka Anna, rozená Gürke, poprvé provdaná Neubertová. Nejmladší Marie se ujal Josef Wenzig s chotí,¹⁸ ovšem jen na čas, za tři měsíce, v lednu 1853 již byla zase zpět u Staňků.

Václav Staněk byl lékař, který patřil mezi českou národní elitu.¹⁹ Jeho domácnost se již ve čtyřicátých letech stala místem setkávání příslušníků vlastenecké elity, ale i místem, kam přijížděli zahraniční hosté, včetně představitelů emancipujícího se slovenského národa, místem, které se právě zásluhou Staňkovy švagrové Antonie Reissové stalo i centrem vzdělaných a vzdělávajících se pražských žen a dívek.²⁰ Václav Staněk byl ovšem „lékař-lidumil“, měl tak i poměrně nevýnosnou klientelu, podporoval i alternativní, nikoli jen konzervativní způsob léčby. Péče o vlastní početnou rodinu, k níž nyní přibýly další děti, byla pro něj finančně náročná a dlouhodobě bez pomoci přátel a bez úředně priznané podpory finančně těžko zvládnutelná. O tom koneckonců svědčí i doložená vysvědčení chudoby pro vlastní děti z padesátých let 19. století.

Život sirotků obecně ale býval vždy těžký. Na péči o ně sice příslušné městské správy dohlížet měly, ale jak takový život dětí mnohdy vypadal, o tom si není třeba dělat žádné iluze. Situaci dětí F. L. Čelakovského zmírňovala v tuto chvíli právě skutečnost, že se Antonie kdysi uvolila a vdala se za stárnoucího básníka Čelakovského, ujala se jeho dětí a domácnosti, i když to pro ni byla velká, ba nezměrná, oběť. Koneckonců na trpkosti a problémy, s nimiž se musela potýkat a které prosakují i v dopisech Boženě Němcové,²¹ vzpomíná její synovec Josef Václav Frič ve svých pamětech.²² Ze strany F. L. Čelakovského blízcí příbuzní, schopní a ochotní se ujmout adekvátní péče o sirotky, nebyli, a tak by se osud dětí, i tak postižených ztrátou rodinného zázemí, odvíjel kdovíjak, s jistotou snad můžeme předpokládat, že bychom o nich věděli ještě méně než takto.

Po smrti manželů Čelakovských byly bezesporu rodiny sester Antonie jediné, které se byly schopny a ochotny o děti s ohledem na jejich dosavadní standard postarat. Jak taková péče vypadala, co všechno obnášela, jak se děti s tragickým odchodem rodičů vyrovnávaly, jak se vyrovnávaly se svým rozdělením a po čem toužily, není dnes možné bohužel podrobně rekonstruovat. Proniknout totiž do myslí dětí v 19. století je obecně komplikované. Literatura pro děti mívala výchovný charakter, neodrážela jejich vnitřní život, dětem byla i formou různých příruček a „gratulantů“ vštěpována kultura myšlení dospělých. Deníky, pokud se v určitém společenském prostředí psaly, pak byly vnímány jako součást výuky a disciplinace, a tak mohly být dospělými kontrolovány. Vzpomínky, zachované navíc velmi vzácně, bývaly psány s velkým časovým odstupem. O tom koneckonců svědčí

i publikované zápisky samotného Jaromíra Čelakovského. Korespondence dětí, pokud je vůbec zachována, např. u dětí Boženy Němcové, vrstevníků dětí Čelakovských, spočívá vlastně v gratulacích rodičům, a to ještě nevíme, zda a odkud se děti při jejich psaní inspirovaly. Děti bývaly s rodiči, a tak opravdu nebyl důvod psát. Zachovaly se tak jen ojediněle lístky či listy z cest. Nelze od nich očekávat mnoho, ale mnoho někdy nabídnou. Jeden takový průhled do dnů bezprostředně po smrti F. L. Čelakovského máme díky dopisu Ladislava Čelakovského Václavu Staňkovi z cesty se sestrou Ludmilou za příbuznými do jižních Čech. Dopis líčí podrobnosti z úmorného letního trmácení i tamní pobyt, jen letmo se ale dotkne toho podstatného, že se tam totiž pravděpodobně jednalo i o budoucím osudu sirotků: „Od dědečka, strýcův i tetičky byli jsme přívětivě přijati, jsou k nám vlídní a snaží se, aby nám všemožně byli po vůli. Jak ze všeho vidím, rád by si Ludmilu podržel, aby mu vedla hospodářství, neb jí co dobrou hospodyni zná. Ona ale nejeví žádné chuti, já jsem o tom s dědečkem ani ještě nemluvil, mohli bychom snad se nepohodnout a pak bych zde snad ani déle nezůstal. Odkládám řeč o tom ode dne ke dni. Dnes jel děd za řízením nějakým do Březnic, a zítra se vrátí. Plánek je velmi hodný muž i jeho rodina velmi vlídná, byli jsme u nich třikráte, aneb také s ním v Podskalí, jeho zamilovaném místě. Tu mi všelicos o otci a matce vypravoval a slíbil, že mi co o otci ví, písemně podá.“²³

Mnohé kamínky do mozaiky života dětí Čelakovských v této době odhaluje vydaná korespondence Karla Aloise Vinařického z padesátých let 19. století, prozrazuje alespoň v konturách také to, s jakým úspěchem se setkaly snahy o finanční zajištění sirotků při jednání s úřady. Již 26. srpna 1852 psal Josef Wenzig Vinařickému, že jednal o osudu nezaopatřených dětí s místodržitelem,²⁴ Vinařický se pak u ministerského úředníka Josefa Jirečka do Vídně přimlouval 22. října 1852, aby děti nějakou apanáž získaly.²⁵ Na Josefa Jirečka se v téže záležitosti z Prahy obracel i Josef Wenzig.²⁶ Pravděpodobně v lednu 1853, kdy Staněk Vinařickému psal, že nejmladší děvče Čelakovských Marinka je už od Wenzigů zpět v jeho rodině, jej informoval i o tom, proč byla žádost o penzi pro sirotky úředně odmítnuta. Spoléhat se v tomto případě mohlo již jen na „cestu milosti“.²⁷ O půl roku později v dalším dopise ze dne 3. července 1853, se už Staněk u téhož adresáta ubezpečoval, že i Vinařický ví, že děti Čelakovských dostaly po 70 zlatých ročně jako příspěvek na vychování.²⁸

Dokladem tohoto úředního rozhodnutí je i jeden z dopisů přítele F. L. Čelakovského Jana Plánka ze dne 30. října 1853 Vinařickému, v němž líčí, že asi „před deseti nedělemi“ se ke svému dědečkovi Ventovi přestěhovaly dvě starší Čelakovského dcery, ale že je tu čekal těžký a vlastně nesnesitelný život. Ludmila a Ludvika sotva dostaly najíst, nesměly z místnosti na ulici, dědečkova hospodyně jim dělala samé naschvály, strýc a jeho rodina je považovaly za přítěž atd. atd. Plánek potvrzoval ve svých rádcích, že děvčata mají k dispozici 70 zlatých ročně, ale že to není pro děvčata jejich věku částka, která by mohla pokrýt veškeré nutné výdaje na živobytí.²⁹ Karel Alois Vinařický, na něhož se Plánek obracel s prosbou, aby si děvčata vzal k sobě, to neudělal nebo udělat nemohl, ale jména děvčat po třech měsících nacházíme zase v účetnictví jejich nevlastního strýce Václava Staňka.

Z korespondence K. A. Vinařického je zřejmá průběžná starost tehdy vltavotýnského kněze a okruhu jeho přátel o sirotky, skutečnost, že se zajímal již v prvních letech po smrti F. L. Čelakovského o vydání jeho korespondence, že zprostředkoval přímluvy, posílal pro ně do Prahy i dříví na otop, ale také přijal chlapce Čelakovských na prázdninový pobyt.³⁰

Ojedinělým dokumentem o dětství sirotků Čelakovských ovšem zůstává kniha účtů, kterou si při péči o ně vedl Václav Staněk od srpna 1852 a která zůstala zachována do února 1857.³¹ Vést průběžně a důkladně rodinnou pokladnu to byla v 19. století samozřejmost a jistě i nutnost, protože i v relativně dobře situovaných českých rodinách bylo třeba počítat s ohledem na počet dětí a jejich budoucí zaopatření (studia synů, věna dcerám). Nejinak tomu bylo i v rodině Staňkově, ale i v rodině druhého strýce dětí a jejich poručníka Josefa Friče.³² Zřídka ale zůstaly tyto „knihy počtů“ v domácnosti zachovány v delší časové řadě. Víme ale např., jak detailně sepsival své účty rodičům Karel Havlíček a jak některé položky, zejména za knihy, mamince zdůvodňoval.³³ Doloženy jsou i pozdější účty jeho osiřelé dcery Zdeňky.³⁴

„Spočítané“ dětství sourozenců Čelakovských je třeba vnímat i s ohledem na to, že Václav Staněk, jak dokládá jiný dokument, totiž kniha příjmů, získával na děti peníze zvenčí, a byl povinen s nimi řádně hospodařit – a být schopen je vyúčtovat, což také pravidelně dělal. V jeho účtech se ale neobjevují některé příležitostné dary, o nichž víme právě např. z Vinařického korespondence. Ty byly asi opravdu „na přilepšenou“, oficiálně je vykazovat nemusel, ale přesto dárci vypsál, k čemu je užil.³⁵

Připomínám-li knihu příjmů či knihu účtů, je to z hlediska archivního uložení formálně správný termín, fakticky jde ovšem o jednotlivé lístky papíru (jichž je na devadesát), které jsou volně uloženy v jedněch deskách. Jde jednak o měsíční (později čtvrtletní) rekapitulace účtů sepsaných samotným Václavem Staňkem, jednak o jednotlivé účty řemeslníků (ševců, krejčích) za konkrétně odvedenou práci jmenovitě (ať již samotným řemeslníkem či vpiskem Staňka) přiřazenou konkrétním dětem Čelakovských.

Ze stránek této knihy účtů je zřejmé, jak finančně nákladný byl už pohřeb F. L. Čelakovského v srpnu 1852: rubáš stál 1 zlatý, rakev 15 zlatých, pochodně 2 zlaté, za svíce při pohřbu dostali voskaři 32 zlatých a 32 krejcarů, za fiakry se zaplatilo 30 zlatých, konduktorům, „aby volně jeli“ byly zaplacený 2 zlaté, řediteli chóru 18 zlatých a kostelníkovi 21 zlatých, chudým se rozdál 1 zlatý a 40 krejcarů, zatímco fiakr ke zvaní kanovníků na pohřeb stál 2 zlaté. Menší děti dostaly na pohřeb tatínka nové oblečení, popř. to stávající bylo starším děvčatům dozdobeno krajkami a stuhami. Pro tuto příležitost tak Staňkovi nechali ušít malému Jaromírovi smuteční kalhoty, za černou látku na ně si krejčí Ryvola účtoval 2 zlaté a 20 krejcarů, za práci s nimi a šití 40 krejcarů.

V prvních měsících po smrti F. L. Čelakovského Staněk zahrnoval do účtů za děti nejen nákupy, správy, ale také plat a stravu hospodyni, služce a také plat za původní byt – až do svatého Havla, kdy se obvykle přijímaly výpovědi. Hned v září téhož roku se objevila ve Staňkových účtech položka „dary k svátku Jaromírovi“, zaplatil za ně, pro tehdy šestiletého chlapce, 16 krejcarů.

První rok po smrti F. L. Čelakovského se v účtech objevují také krejcarové položky za kolky, ať již na vysvědčení chudoby či další dokumenty, položky za známky na žádosti odesílané v záležitostech dětí do Vídně. Opravdu tu jsou evidovány i devítikrejcarové poštovní známky!

Účty dokládají, jak, kdy a za kolik peněz se nakupovaly šicí potřeby děvčatům, včetně broušení nůžek. Někdy dostala nejstarší z děvčat, Ludmila, větší částku, obvykle zlatku, rovnou a tu pak na samostatném účtu Staňkovi vyúčtovala, tady se pak objevily položky i pro Ladislava, např. knoflíky k vestě či ke košili. Účty potvrzují, kdy se nakupovaly děvčatům rukavičky, kdy se pořizovalo a za kolik oblečení, kdy se „strojily“ klobouky

děvčatům, kdy a kolik se platilo ševci za „kranflíčky“ či za „veskrz“ podražení botek, kdy se dětem kupovaly boty nové; bývaly v takovém případě pořizovány i botky „telecí“.

Účty vypovídají také o tom, že hned v září 1852 byly vynakládány položky za papír na noty, za učitele kreslení a krasopisu pro Ludviku. Noty, notový papír či vázání not se objevovaly v účtech častěji, pravidelná byla také výuka fortepiána pro Ludmilu, později, když se vrátila od Wenzigů, i pro mladší Marii, obvykle činila 2 zlaté měsíčně a s tím souvislely také občasně položky za ladění a správu piána. Děvčata se také u slečny Broulíkové učila šít – i tato výuka se promítla do účtů.

Účty ilustrují, jaké konkrétní věci se pro sourozence pořizovaly, včetně drobností, jakými byla např. mycí houba či kartáčky na zuby, prášek proti molům do skříní, pochopitelně pak nákladnějších záležitostí, jako bylo např. umyvadlo, nočník, sud na peřiny (v září 1853, kdy se Ludvika a Ludmila stěhovaly k dědovi Ventovi), truhla, zámky na nábytek. Záznamy prozrazují také, kdy a co se spravovalo (např. údaje o čištění rukaviček, opravě deštníku, lakování nábytku atd.). Vyčísleno bylo také to, když dětem sami Staňkovi postoupili nějaké starší oblečení.

Do účtů se promítly i dárky dětem (svátek, Vánoce) i dárky – Josefům – Fričovi a Wenzigovi, či učitelům na piáno či malování nebo zřídka krejcarové dárky dětem charakterizované „za odměnu“. Z účtů je také zřejmé, že děti takto „za odměnu“ navštívily divadlo, ty mladší nějaký dětský „opičí cirkus“ či „kejkliře“, Ludmila šla s Ladislavem v květnu 1853 na uměleckou výstavu, Marie začala v listopadu 1853 navštěvovat i taneční hodiny (za zlatku měsíčně), v dubnu 1854 pro ni byla zakoupena i francouzská gramatika. Od jara 1856 se objevují účty za věci do školy Bohuslavovi, což obnášelo školní plat, pomůcky, ale také pár krejcarů za pomoc školníkovi či „novoroční“ dárek pro něj.

Účty dokládají také menší prohřešky dětí (průběžně např. roztlučená váza, sklenice, nočník), ale i prohřešek závažnější, to když se Marie přiznala v únoru 1854 ke krádeži z rodinné kasy a služkám.

Účty prozrazují i zdravotní problémy nejmladšího Bohuslava, hned 2. září 1852 tomuto tehdy čtyřletému chlapci pořídili za 3 zlaté a 6 krejcarů „sesličku s kolečky“, později se objevují i železné obruče do vany, berličky či podložky (z gutaperči) pod berle. Někjaké další položky za léky či ošetřování se v účtech nenacházejí, lékař Staněk doma jistě léčil, na co stačil, jak dokládá např. zpráva o horečce, která sklátila Ludviku.³⁶ Pokud se ale Ladislav dostal kvůli těžkému zánětu pobříšnice do nemocnice, což bylo podle účtů v květnu 1853, pak se 30 krejcarů za lék a 30 krejcarů za diškreci nosičům do nemocnice do těchto účtů promítlo. Ladislav tam tehdy ležel šest neděl a po propuštění se musel ještě zotavovat pár dní u Staňkových.³⁷ Ve Staňkových účtech figurovalo jindy ale Ladislavovo jméno jen zřídka, např. v dubnu 1854 se objevila položka za plátno a ušití šesti košil.

Účty, byť pečlivě vedené (od odstěhování Ludmily a Ludviky v říjnu 1854 také čtvrtletně shrnují výdaje za jídlo za Marii a Bohuslava a to 75 zlatých) nevypovídají ovšem vždy o tom, kde konkrétně děti žily. Některé další položky v účtech napovídají (např. zmíněný sud na peřiny), že se děvčata stěhovala k dědovi. Ale již za tři měsíce zase Staněk uváděl, co a za kolik těmto děvčatům pořizoval, zejména ošacení. Z účtů je také např. zřejmé, že se Ludmila a Ludvika stěhovaly v dubnu 1854 a poté koncem října 1854, tentokrát k Rittersbergovým, a kolik vybavení pro tuto příležitost, včetně slámy do postelí i samotný přesun, stálo. Jak si ale např. vysvětlit v této době položku za jídelník na nošení obědů? To se nadále i pro ně vařilo u Staňků? Nebo si nosily jídlo odjinud?

Z dalšího dokumentu, knihy příjmů,³⁸ je zřejmé, že Václav Staněk v prvních dnech po smrti F. L. Čelakovského získal 150 zlatých z rodinného jmění, tedy od Ladislava Čelakovského, později dostával pravidelné platby (nejčastěji po 50 zlatých) měsíčně od Josefa Friče, jednorázově získal příspěvek kardinála Schwarzenberga (40 zlatých). Další finanční položky přibyly tím, že bylo odprodáno vybavení původního bytu (např. Mořici Fialkovi a K. V. Zapovi), šatstvo (mj. do židů), drobné položky za některé knihy či bradla Janu Malypetrovi.

Celkem Staněk uvedl, že dle knihy příjmů přijal od srpna 1852 do 2. února 1857 2290 zlatých, celkem vydal 2526 zlatých, měl tedy nárok požadovat ještě 236 zlatých. Účty Staňkem vedené nám umožňují jednak „spočítat“ výdaje na dětství sirotků Čelakovských, ale také nahlédnout do hospodaření středostavovské pražské rodiny bohatě pozeňnané dětmi při jejich péči o další svěřené děti.

Budoucí osudy děvčat Čelakovských se ztrácí, pobývaly i v jiných rodinách, než u Staňků a Rittersbergů, a to snad u Bottových, Kavalírových v Sázavě či Vojáčkových na Tetíně, snad se z nich alespoň po část života staly učitelky.³⁹ Jejich nejmladší bratříček Bohuslav Čelakovský sice nezasvětil, jak jeho matka doufala, život Vlasti, ale jeho dva starší bratři Ladislav a Jaromír se jako univerzitní profesori, významní představitelé svých oborů a členové vědeckých společností,⁴⁰ natrvalo zapsali do dějin české vědy a kultury. Prostředí, v němž měli možnost vyrůstat, byť jako sirotci, jim k tomu dalo zásadní příležitost a impulsy. Nešlo pouze o zajištění jídla, ubytování a oblečení, ale také o kulturní zážitky, jejichž stopu nacházíme v knize účtů, či v programu divadelního představení Karla XII. navracení do vlasti, které se u Staňků hrálo 4. dubna 1853 a v níž jednotlivé role ztvárnily jak děti Staňkovy (Jaromír, Abund, Božena a její budoucí manžel Josef Šetlík), ale i Ludmila Čelakovská a další rodinní přátelé. Podstatný byl ale pochopitelně sociální „kapitál“, tedy společenské styky s tehdejší elitou české vlastenecké společnosti pro rodinu Staňkových a Fričových samozřejmě, které se zúročily bezesporu především v životě Ladislava a Jaromíra Čelakovských.

Věřím, že až bude k dispozici příslušný materiál z fondu rodiny Fričovy, který je v současnosti postupně zpracováván, pomůže ještě lépe objasnit život dětí Čelakovských, zejména ovšem Jaromíra, který žil právě v této rodině a vzpomínal na svůj pobyt zde s láskou a respektem, když se chystal v létě 1871 oženit: „... Jsem nyní dvacet skoro let u Fričů a za těch časův dostalo se mi od nich takového v pravdě otcovského přijetí a všestranné podpory, že by málokterý příbuzný byl cos podobného učinil. Cítím se býti jaksi ctí vázán, abych tuto dobrotu, kterouž jsem, a v tom se hlavně zakládá moje vděčnost, nikdy co jakousi milost neb dobrodiní zakusiti nemusil, ani den nezneužíval, jakmile jsem se domohl samostatné výživy.“⁴¹

Poznámky

* Zpracováno s podporou projektu HU AVČR RVO:67985963.

¹ LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel: *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha, Paseka 2006, zejména s. 286–288.

² LENDEROVÁ, Milena: *Zdeňka Havlíčková*. Praha, Academia, 2013.

³ Vzájemné dopisy F. L. Čelakovského a Václava Staňka. *Časopis českého muzea*, 45, 1871, s. 370.

⁴ ...slava, Památce Marie Čelakovské. *Květy. Národní zábavník pro Čechy, Moravany, Slováky a Slezany*, 11, č. 58 ze dne 14. května 1844, titulní list.

⁵ Vzájemné dopisy F. L. Čelakovského a Václava Staňka. *Časopis českého muzea*, 45, 1871, s. 372.

⁶ Vzájemné dopisy F. L. Čelakovského a Václava Staňka. *Časopis českého muzea*, 46, 1872, s. 18.

- ⁷ Bohuslava Čelakovská Boženě Němcové 6. července 1846. In: ADAM, Robert – JANÁČKOVÁ, Jaroslava – POKORNÁ, Magdaléna – SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie – WIMMER, Stanislav (eds.): *Božena Němcová, Korespondence*, I. Praha, 2003, s. 45.
- ⁸ Vzájemné dopisy F. L. Čelakovského a Václava Staňka. *Časopis českého muzea*, 46, 1872, s. 35. Tato formulace zvláště vynikne, když připomeneme jeho přivítání nejmladší dcery Marie, „že bych byl zas jednou hoča radši viděl, rozumí se, musíme však býti i tomu povděční, co přijde“. A ani v tomto dopise nezmínil, jak se bude dříve jmenovat. Tamtéž, dopis z 15. dubna 1843, s. 244.
- ⁹ Božena Němcová Bohuslavě Čelakovské 25. listopadu 1846. In: ADAM, Robert – JANÁČKOVÁ, Jaroslava – POKORNÁ, Magdaléna – SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie – WIMMER, Stanislav (eds.): *Božena Němcová, Korespondence*, I. Praha, 2003, s. 49.
- ¹⁰ Manželé Čelakovských Boženě Němcové, 17. listopadu 1848. In: ADAM, Robert – JANÁČKOVÁ, Jaroslava – POKORNÁ, Magdaléna – SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie – WIMMER, Stanislav (eds.): *Božena Němcová, Korespondence*, I. Praha, 2003, s. 106–107. Zmínky v dalších dopisech Boženy Němcové o rodině Čelakovských už byly letmé, o dětech po smrti rodičů ještě skupupěšji. Viz *Božena Němcová, Korespondence I–IV*. Praha, 2003–2007, passim.
- ¹¹ F. L. Čelakovský psal o chlapcových nemocích průběžně svému švagru lékaři Václavu Staňkovi, in: Vzájemné dopisy F. L. Čelakovského a Václava Staňka. *Časopis českého muzea*, 45, 1871, zejména dopis z 3. června 1849, s. 380–381, a dopis z 10. června 1849, s. 381.
- ¹² HLAVÁČKA, Milan: Historik a archivář Jaromír Čelakovský (1846–1914). Pokus o psychografii. In: *Růže stolistá. František Ladislav Čelakovský 1799–1999. Sborník příspěvků*. Red. Marcela Hussová – Ivana Říhová. České Budějovice, 2000, s. 166–170.
- ¹³ KADLEC, Karel: Jaromír Čelakovský. K šedesátým narozeninám. *Osvěta*, 36, 1906, s. 323–336, 413–426.
- ¹⁴ Např. KROFTA, Kamil: Jaromír Čelakovský. *Český časopis historický*, 20, 1914, s. 375–378; VOJTÍŠEK, Václav: Jaromír Čelakovský. In: *Sborník příspěvků k dějinám hl. města Prahy I/2*, 1921, s. 391–431.
- ¹⁵ VELEK, Luboš – VELKOVÁ, Alice (eds.): *Jaromír Čelakovský, Moje zápisky 1871–1914*. Praha, Scriptorium, 2004.
- ¹⁶ Poručenský spis Okresního soudu pro Nové Město a Vyšehrad, sp. zn. D 644/52. Za tyto informace srdečně děkuji panu Mgr. Janu Rybovi z Archivu hl. města Prahy.
- ¹⁷ Ladislav Čelakovský udržoval s rodinou Staňkovou kontakty, o tom svědčí i konvenční básně, věnované Staňkově dceři Boženě, které jsou uloženy v LAPNP ve fondu Václava Staňka.
- ¹⁸ Dopis Josefa Wenziga K. A. Vinařickému z 26. srpna 1852, in: *Karla Aloisa Vinařického Korespondence a spisy pamětní na památku stých jeho narozenin k tisku připravil Václav Otakar Slavík. III. Korespondence od roku 1849–1859*. Praha, 1914, s. 97–98.
- ¹⁹ O Václavu Staňkovi mj. HLAVÁČKOVÁ, Ludmila: Ze života českého praktického lékaře u nás v minulém století. *Časopis lékařů českých*, 108, 1969, s. 993–996.
- ²⁰ Tuto etapu života zpracoval MACURA, Vladimír: Božena Němcová jako encyklopedistka. *Česká literatura*, 46, 1998, č. 1, s. 123–133. Osud Antonie Reissové pak výjimečným způsobem zpracoval TÝŽ: *Gubernantka*. Praha, Mladá fronta, 1997. V tetralogii pak vyšlo souhrnně se třemi dalšími díly TÝŽ: *Ten, který bude*. Praha, Hynek, 1999.
- ²¹ ADAM, Robert – JANÁČKOVÁ, Jaroslava – POKORNÁ, Magdaléna – SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie – WIMMER, Stanislav (eds.): *Božena Němcová, Korespondence I–IV*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny, 2003–2007, passim.
- ²² Vyjímám z rozsáhlejší pasáže alespoň tento výmluvný úryvek: „Nesvěřilát se ani matce mé, že jí choť, po jehož boku doufala se literárně teprv zdokonaliti, brání brát vůbec brát péro do ruky, leda k dopisům přibuzným, jež musely veskrze procházeti jeho cenzurou, zmíněná však děvčata (starší dcery Ludmila a Ludvika, pozn. aut.) že mají uloženo matku špehovati, zdali nezabývá se i něčím jiným nežli pouze vařečkou nebo punčochou.“ *Paměti J. V. Friče*, usp. a pozn. opatřil Hubo Traub. Praha, Evropský literární klub, 1939, s. 55.
- ²³ Literární archiv památníku národního písemnictví (dále LAPNP), f. Václav Staněk, dopis Ladislava Čelakovského Václavu Staňkovi, 19.–20. srpna 1852.
- ²⁴ Josef Wenzig K. A. Vinařickému 26. srpna 1852, in: *Karla Aloisa Vinařického Korespondence a spisy pamětní na památku stých jeho narozenin k tisku připravil Václav Otakar Slavík. III. Korespondence od roku 1849–1859*. Praha, 1914, s. 97–98.
- ²⁵ K. A. Vinařický Josefu Jirečkovi 22. října 1852, in: *Karla Aloisa Vinařického Korespondence a spisy pamětní na památku stých jeho narozenin k tisku připravil Václav Otakar Slavík. III. Korespondence od roku 1849–1859*. Praha, 1914, s. 106.
- ²⁶ *Karla Aloisa Vinařického Korespondence a spisy pamětní na památku stých jeho narozenin k tisku připravil Václav Otakar Slavík. III. Korespondence od roku 1849–1859*. Praha, 1914, s. 110.
- ²⁷ *Karla Aloisa Vinařického Korespondence a spisy pamětní na památku stých jeho narozenin k tisku připravil Václav Otakar Slavík. III. Korespondence od roku 1849–1859*. Praha, 1914, s. 113.
- ²⁸ *Karla Aloisa Vinařického Korespondence a spisy pamětní na památku stých jeho narozenin k tisku připravil Václav Otakar Slavík. III. Korespondence od roku 1849–1859*. Praha, 1914, s. 140. S tímto stěhováním souvisí i dopis Václava Staňka synovi Abundovi ze 3. srpna 1853: „Co maminka píše o tom, abyste nepřijížděli dříve, nežli Čelakovského děvčata odjedou, to neberte na přísnou váhu, a vraťte se, kdy jenom čas přiměřený k tomu naleznete.“ LA PNP, f. Václav Staněk.

- ²⁹ Dopis Jana Plánka K. A. Vinařického ze 30. října 1853, in: *Karla Aloisa Vinařického Korespondence a spisy pamětní na památku stých jeho narozenin k tisku připravil Václav Otakar Slavík. III. Korespondence od roku 1849–1859*. Praha, 1914, s. 152–153.
- ³⁰ *Karla Aloisa Vinařického Korespondence a spisy pamětní na památku stých jeho narozenin k tisku připravil Václav Otakar Slavík. III. Korespondence od roku 1849–1859*. Praha, 1914, s. 242, 253 a passim.
- ³¹ LA PNP, fond Františka Ladislava Čelakovského, doklady.
- ³² Dle sdělení Mgr. Yvety Dörflové, které za její ochotu pomoci děkuji, je v současné době tato kniha účtů nedostupná, restauruje se.
- ³³ QUIŠ, Ladislav (ed.): *Korespondence Karla Havlíčka*. Praha, Bursík a Kohout, 1903, s. 1–19, zejména pak dopis Karla Havlíčka rodičům ze dne 20. července 1842, in: *Strmé cesty. Z listů, zápisků a vzpomínek sestavila Jaroslava Janáčková*. Hradec Králové, Kruh, 1990, s. 46–50.
- ³⁴ Peněžní deník Zdeňky je uložený v LA PNP, f. Karel Havlíček Borovský, Doklady Zdeňky Havlíčkové. Byl založen 16. května 1867 a veden byl do 18. března 1872, chybí rok 1871, ovšem Zdeňka jej nevedla důsledně. LENDEROVÁ, Milena: *Dcera národa? Tři životy Zdeňky Havlíčkové*. Praha, Paseka, 2013, s. 130–131 a pozn. 133 na s. 286.
- ³⁵ V dopise ze dne 11. listopadu 1852 vyčíslil, že z daru 22 zlatých dá 10 Ladislavovi, 10 zůstane pro děti, které jsou u Staňků a 2 zlatky dal jako diškreci poslům, převažečům a nakládačům dřeva, které od Vinařického dostal na otop, a za mýto, přičemž koně a vůz dostali zdarma, in: *Karla Aloisa Vinařického Korespondence a spisy pamětní na památku stých jeho narozenin k tisku připravil Václav Otakar Slavík. III. Korespondence od roku 1849–1859*. Praha, 1914.
- ³⁶ Dopis Václava Staňka Vinařickému ze 11. listopadu 1852, in: *Karla Aloisa Vinařického Korespondence a spisy pamětní na památku stých jeho narozenin k tisku připravil Václav Otakar Slavík. III. Korespondence od roku 1849–1859*. Praha, 1914.
- ³⁷ Reflexe v dopise Václava Staňka Vinařickému ze dne 3. července 1853, in: *Karla Aloisa Vinařického Korespondence a spisy pamětní na památku stých jeho narozenin k tisku připravil Václav Otakar Slavík. III. Korespondence od roku 1849–1859*. Praha, 1914, s. 140.
- ³⁸ LA PNP, f. F. L. Čelakovský, doklady.
- ³⁹ VELEK, Luboš – VELKOVÁ, Alice (eds.): *Jaromír Čelakovský, Moje zápisky 1871–1914*. Praha, 2004, s. 26.
- ⁴⁰ Srov. další příspěvky v této publikaci a odkazy na další literaturu v nich. Viz též Pokorná, Magdaléna: F. L. Čelakovský a Královská česká společnost nauk. In: HUSOVÁ, Marcella – ŘÍHOVÁ, Ivana – ŠEDLÁČEK, Zbyněk (eds.): *Růže stolistá. F. L. Čelakovský 1799–1999. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference*. Strakonice, Muzeum středního Pootaví, 2000, s. 44–48.
- ⁴¹ Dopis Jaromíra Čelakovského Ludmile Čelakovské ze dne 17. července 1871, in: Velek, Luboš – Velková, Alice (eds.): *Jaromír Čelakovský, Moje zápisky 1871–1914*. Praha, 2004, s. 362.

„Zusammengerechnete“ Kindheit der Čelakovský Geschwister

Magdaléna Pokorná

Zusammenfassung

Der Dichter F. L. Čelakovský und seine zweite Frau Antonie sind im Jahre 1852 gestorben und haben sechs Kinder aus zwei Ehen von F. L. Čelakovský hinterlassen. Ihre Pflege wurde im Rahmen der breiteren Familie geteilt. Sie wurde von Familien der Schwestern der Mutter Antonie – Fričovi und Staňkovi ausgeübt. Diese Familien waren ein Teil der damaligen tschechisch-nationalen Elite.

Die Übersicht von Kosten, die für die Erziehung der Kinder beide bürgerlichen Familien aufgewendet haben, ist dank der gut erhaltenen Finanzunterlagen vorhanden und ist in dem Artikel analysiert worden.

Die Pflege um die Kinder wurde nicht nur von den Familien ausgeübt, sie wurde auch mit einer großen Sorgfalt vom Freundeskreis des Priesters Karl Alois Vinařický überwacht.

Eine wichtige Quelle für das Kennenlernen der damaligen alltäglichen Realität stellt die Korrespondenz dar, was die Bearbeitung der des Themas gezeigt hat.